

התהליך המדיני בסבך הקשר הגורדי המשולש – ישראל והזירה הפלסטינית המפוצלת

ענת קורץ

במלאות עשור לפרוץ האנתפאדה השנייה נקראו שוב ישראל והרשות הפלסטינית על ידי הממשל האמריקאי, בגיבוי הקוורטט, לחדש את הדיאלוג הישיר ביניהן. השיחות, כמו שהגדירן הממשל, נועדו לקדם עקרונות להסדר קבע בתוך שנה. היענות לאתגר תדרוש מהצדדים מאמץ יתר להתגבר על פערים עמוקים בעמדות יסוד. זאת ועוד, ניסיון עתידי ליישם הבנות עקרוניות – אם אכן יגובשו – ייתקל במכשולים שמקורם בשבר מוסדי, אשר העמיק בזירה הפלסטינית בשנות הקיפאון ובגינאו. במרוצת שנות האנתפאדה התפצל הסכסוך הישראלי-פלסטיני לשלוש מערכות: פת"ח-חמאס, ישראל-הרשות שבראשות פת"ח, וישראל-הרשות שבראשות חמאס. חיכוכים בשלוש הזירות הזינו זה את זה, ניסיונות לשכך מתיחות באחת מהן ליבו מתח באחרות, ודינמיקה מורכבת זו הוסיפה אבן נגף בדרך לפשרה ישראלית-פלסטינית. במאמר זה ייבחנו מהלכים צבאיים ומדיניים שהאיצו את התפתחותן של השבר בזירה הפלסטינית. בהמשך הדברים יידונו לקחי הדיאלוג שהושק באנאפוליס והתברר כניסיון כושל לנצל את השסע בזירה הפלסטינית כדי לחולל פריצת דרך מדינית. לסיום יסוכמו אפיוניו של הקשר המעגלי בין הקיפאון המדיני לפיצול בזירה הפלסטינית.

היזהרו במשאלותיכם

Mahmoud Abbas: "The second Intifada was one of our worst mistakes."¹
George W. Bush: "Peace requires a...new and different Palestinian leadership... I call on the Palestinian people to elect new leaders."²

שני מפגשי פסגה שהתקיימו בחודשים הראשונים של האנתפאדה כדי לעצור את הסחף ביחסים בין ישראל לפלסטינים – הראשון באוקטובר 2000 בשארם

ד"ר ענת קורץ היא חוקרת בכירה ומנהלת המחקרים במכון למחקרי ביטחון לאומי

א־שיח', והשני בפברואר 2001 בטאבה - נחלו כישלון חרוץ. בעקבות זאת ראתה את עצמה ממשלת ישראל פטורה מגיבוש תכנית להנעת התהליך המדיני. פרוץ האנתפאדה כשלעצמו ביטא ויתור זמני למצער מצד הרשות הפלסטינית על אופציה מדינית ובוודאי על דיאלוג, שלכל היותר היה מתבסס על הצעת פשרה אשר הניח ראש הממשלה אהוד ברק על שולחן הדיונים בקמפ דייוויד ואשר נדחתה על ידי הרשות.

בדצמבר 2000 פרסם הנשיא קלינטון מתווה פשרה שהתייחס לסוגיות שבלב הסכסוך. ב־2002 ושוב ב־2007 אימצה הליגה הערבית זֶמַת שלום אשר התמקדה בתנאים שמילויים על ידי ישראל, הרשות הפלסטינית וגם סוריה יאפשר נורמליזציה ישראלית-ערבית. בין הצעות ההסדר הלא רשמיות, יסודית ביותר הייתה זֶמַת ז'נבה, שנוסחה על ידי ישראלים ופלסטינים ופורסמה בדצמבר 2003. באותה השנה אימץ הקוורטט מפת דרכים שלבית להסדר ישראל-פלסטיני. ישראל והרשות קיבלו את עקרון המפה, אם כי עם הסתייגויות. המפה נותרה מסגרת מוסכמת לתהליך מדיני, הגם שב־2005 פג תוקפו של פרק הזמן שהוקצב במקור להשלמתו. הצעות אלה, שגובשו בשבע השנים הראשונות של העימות, לא הניבו תוצאות קונקרטיות. וכששבו ישראל והרשות לשולחן הדיונים מקץ שבע השנים נותרו בעינם פערי עמדות מהותיים בין הצדדים. יתר על כן, יכולתם לקדם הסדר כולל, וכל שכן יכולתה של הרשות לערוב ליישמו, הצטמצמו עד מאוד, בין היתר עקב פיצול הזירה הפלסטינית לשתי רשויות - האחת בהובלת פת"ח, שמאחזה בגדה המערבית, והאחרת בראשות חמאס, השולט ברצועת עזה.

היריבות בין חמאס לפת"ח ימיה כימי חמאס, שנוסד עם פרוץ האנתפאדה הראשונה. בשבע השנים הראשונות שחלפו מאז פרוץ האנתפאדה השנייה החריפה היריבות בין הארגונים עד כי שבר מוסדי בזירה הפלסטינית היה לעובדה מוגמרת. התפתחותו של השבר הואצה דווקא על ידי מהלכים שנועדו לאפשר את חידוש התהליך המדיני. מרכזיים בהם היו תביעת ישראל מהרשות שבהובלת פת"ח לריסון גורף של האלימות מהצד הפלסטיני כתנאי לחידוש הדיאלוג עמה, וכן התניית הכרה מחודשת ברשות כשותפה מדינית ברפורמה מנהלתית מקפת ובחירות כלליות בשטחים. את מיסוד השסע החישה גם ההינתקות של ישראל מרצועת עזה, שנועדה לעצב לישראל סביבה ביטחונית נוחה יותר באין דיאלוג.

את מיסוד השסע בין חמאס לפת"ח החישה גם ההינתקות של ישראל מרצועת עזה, שנועדה לעצב לישראל סביבה ביטחונית נוחה יותר באין דיאלוג

די לאלומות: עם פרוץ ההתקוממות התייצבו כוחות הביטחון של הרשות בחזית המאבק נגד ישראל. בו זמנית הנהיגה הרשות מדיניות מתייגת כלפי ארגונים בעלי סדר יום עצמאי שהובילו את ההסלמה במאבק, בראשם חמאס והג'האד

האסלאמי, ובהם גם פלגים שהיו קשורים נומינלית לפת"ח עצמו. ישראל הגיבה במתקפה צבאית כוללת נגד מוסדותיה, מתקניה וזרועותיה של הרשות, ונקטה נגדה סנקציות כלכליות חמורות. עצמת התגובה ביטאה בין היתר תסכול מנסיגת הרשות מהסכמה הדדית, שהייתה ביסוד הסכמי אוסלו, לנהל את הסכסוך באמצעות הידברות. ההסלמה התפרשה כהתממשותו של תרחיש, שניבא שימוש לרעה על ידי הרשות ביכולות הצבאיות שהוענקו לה על ידי ישראל ותומצת בססמה "אל תתנו להם רובים", שנחרתה על דגלם של מתנגדים לתהליך אוסלו. בהתאם לגישה שהתמסדה בישראל בשנים שהסכמי אוסלו היו בהן בסיס ליחסים עם הרשות, הוחזקה הרשות אחראית לכל גילוי אלימות, ובכללם פיגועים שמבצעים השתייכו לארגוני אופוזיציה לרשות ולתהליך המדיני. הפיגועים, ללא קשר למבצעים, התפרשו כעדות לחולשתה של הרשות ולכן להיותה בלתי כשירה כשותפה לדיאלוג. ממשלת מנהיג הליכוד אריאל שרון, אשר כוננה לאחר הבחירות לרשות הממשלה שהתקיימו בפברואר 2001, דרשה שלושים ימי שקט, ולאחר מכן שבעה ימי שקט בלבד, כתנאי לחידוש ההידברות. באותה העת עברה הרשות תהליך מהיר של אבדן יכולת אחיפה וסמכות מוסדית עקב התרת הרסן של פלגים המעורבים במאבק בישראל באשר הם, וכן בעקבות המתקפה שניהלה נגדה ישראל. לפיכך ברי היה שלא תוכל למלא את דרישת הרגיעה המוחלטת.

מנגד, דרישת הרגיעה הגדירה לפלגים שבחזית המאבק האלים בישראל, ובראשם חמאס, את הגזרה שפעילות בה תמנע את חידוש ההידברות. אכן, בשנות העימות הראשונות סיכלו סבבי עימות – גלי פיגועים ותגובה חריפה מצד ישראל – ניסיונות לשקם אמון הדדי ששייב את הצדדים לשולחן המשא המתן, ולחדש את התהליך המדיני על בסיס יזמות שגיבש הממשל האמריקאי. כך גם נמנעה מהרשות האפשרות לשחזר באמצעות הידברות עם ישראל את מעמדה בזירה הבינלאומית והביתית כאחת. בד בבד עם היחלשות הרשות ועל רקע אנרכיה מתפשטת בשטחים התבססה תשתיתו הצבאית של חמאס. הקיפאון המדיני ואזלת ידה של הרשות לנוכח הכיבוש הישראלי הנמשך העצימו את הזדהות הציבור הפלסטיני עם אסטרטגיית המאבק שחמאס אימץ, הטיף לה והובילה. האהדה לחמאס חצתה גבולות ארגוניים, וכללה גם שכבות שבמשך שנים זוהו עם המחנה הלאומי שבהובלת פת"ח. חמאס נתפס כאמין יותר ומסואב פחות מפת"ח, ולא בכדי, ולפיכך הלכה והתרחבה התמיכה בו כחלופה לרשות שבראשות פת"ח.

בחירות ברשות: רישומה של ביקורת בינלאומית בוטה, שנמתחה על ישראל בגין היקפה ועצמתה של המתקפה על הרשות, עומעם על ידי הבנה שגילה הממשל האמריקאי למאבק באלימות הפלסטינית. לאחר אירועי 9 בנובמבר 2001 התחזקה תחושה של שותפות גורל ומטרה בין ממשלת ישראל לממשל האמריקאי. המלחמה שהכריז הממשל על הטרור האסלאמי הובן בישראל כאישור למתקפה גורפת נגד

הרשות ונגד תשתית הפיגועים בשטחים וסביבתה האזרחית. בו בזמן חתר הממשל לחדש את התהליך המדיני כדי לגייס משטרים ערביים פרגמטיים למערכה נגד האסלאם הרדיקלי. על רקע זה גובשה דרישה לרפורמה מוסדית ברשות. ישראל הצטרפה לדרישת הרפורמה, אם כי הסתייגה מקריאת הממשל לערוך בחירות כלליות ברשות, שנוסחה בהשראת ההנחה שדמוקרטיזציה במזרח התיכון רבתי תבלום את הסחף האסלאמי-פונדמנטליסטי. הנשיא בוש אף תבע מפורשות את החלפתה של הנהגת המייסדת של הרשות בחדשה, שתהיה ראויה להידברות.

כמו ממשלת ישראל, גם הרשות לא ששה אלי בחירות עקב חשש מתוצאות שיעידו רשמית על השפעתו המתרחבת של חמאס. מנגד, כדי לשמר את שאריות מעמדה הבינלאומי, גמרה הרשות אומר להיענות לדרישת הממשל והחלה להיערך לבחירות. הכרה בחוסר היכולת לקיים בחירות בזמן עימות, לצד כורח לשתף את חמאס בבחירות כדי להעניק תוקף לתוצאותיהן, דרבנו את ראש הממשלה מחמוד עבאס ופת"ח לתאם את מערכת הבחירות עם חמאס. מגעים בין פת"ח לחמאס, אשר נועדו להסדיר את היחסים בין המחנות ואשר התנהלו מאז 2001 בחסות מצרית, העלו חרס. עם זאת, חמאס ראה בִּזְמַת הבחירות הזדמנות פז לקדם את היעד שהציב לעצמו עם הקמתו – נטילת מושכות המאבק הלאומי מידי פת"ח. לפיכך נענתה הנהגת חמאס בחיוב לקריאת עבאס להשעות את המאבק הבין־ארגוני ואת המאבק בישראל בזמן ההיערכות לבחירות שבפתח.

תיאום מערכת הבחירות בין פת"ח לחמאס נועד לקדם אינטרסים ארגוניים מנוגדים בתכלית. הנהגת הרשות קיוותה כי תוצאות הבחירות יאששו את מעמדה הבכיר, למרות עליית כוחו של חמאס, וכי תוכר כשותפה לדיאלוג שיאשש את מעמדה הביתי, בייחוד אם יחולל פריצת דרך מדינית. הנהגת חמאס מצידה ביקשה לזכות בלגיטימציה רשמית, שתאפשר לה להמשיך ולכרסם במעמד פת"ח, בין היתר באמצעות סיכול מהלכים לקראת פשרה. שני הצדדים השיגו את מטרותם, אם כי הישגו של חמאס היה ישיר וממשי יותר. ניצחון חמאס בבחירות ינואר 2006 (שהסתייע בשיטת הספירה של קולות הבוחרים ובמאבקי כוח בשורות פת"ח) הביא בעקבותיו תקופת שיתוק מדיני. אמנם הרשות תוכר שוב כשותפה מדינית לאחר השתלטות חמאס על רצועת עזה, אולם הפיצול בזירה הפלסטינית יוסיף אז קושי מבני ופוליטי על קשיים מהותיים, שעייכבו עד אז ועוד ימשיכו לעכב התקדמות לקראת הסדר.

הינתקות פיזית ונתק מדיני: נטל המאבק באלימות הפלסטינית ברצועת עזה וממנה, שאיפה לצמצם חיכוך ישיר עם אוכלוסייה פלסטינית וכן חתירה ללגיטימציה בינלאומית לתגובה צבאית על התגרות הביאו את ישראל לנקוט מהלך חד־צדדי של נסיגה כוללת מהרצועה.³ ההינתקות מעזה התבצעה בהמשך למהלך חד־צדדי אחר שנקטה ישראל בפועל מאז פברואר של אותה שנה – הקמת

חיץ פיזי בגדה, שהפריד בין ריכוזי אוכלוסייה ישראלים ופלסטיניים. באפריל 2004, על רקע ההכנות להינתקות מעזה ולמרות ההתנגדות העקרונית של ארצות הברית למהלכים שישבשו רציפות טריטוריאלית פלסטינית ולכן יפריעו להקמתה של מדינה בת קיימה, הנשיא בוש העביר לממשלת ישראל מכתב ובו הביע שאיפה כי ייסודה של מדינה פלסטינית יתנהל בכפוף לקצבן של נסיגות מצד ישראל וכי יכלול השארת גושי התנחלויות בגדה על כנם. אמנם המכתב כלל הענקת זכות וטו לרשות על הצעות שלא יתואמו עמה, אך נטה בבירור לגישה הישראלית. הקמת גדר ההפרדה בגדה והיעדר תיאום בין ישראל לרשות בדבר התמודדות עם האיום הביטחוני שמקורו ברצועה לאחר הנסיגה ביטאו חוסר אמון ביכולתה של הרשות להבטיח יציבות ביטחונית. שני המהלכים כאחד, וכן מכתבו של הנשיא בוש, העידו על שוליותה המדינית.

עם השבעת הממשלה בראשות חמאס הודק הסגר הישראלי על הרצועה, ועל ממשלת חמאס הוטל חרם בינלאומי. החרם נחשב הישג דיפלומטי לישראל: כתנאים להסרתו נתבע חמאס על ידי ישראל וכן על ידי הקוורטט לחדול מאלימות ולהכיר בישראל ובהסכמים שנחתמו בעבר בינה ובין אש"ף. בקיץ 2006, בזמן המלחמה שניטשה בלבנון בין ישראל לחזבאללה, ניהלה ישראל מבצע צבאי רחב היקף ברצועה בתגובה לחטיפת חייל ולהתגברות ירי הרקטות מהרצועה למערב הנגב. חשש מהישנות תרחיש עזה (ולבנון) סיכל כוונה לשנות את המציאות הצבאית-מדינית בגדה על בסיס אותו רעיון שהנחה את הנסיגה מהרצועה – התבצרות של ישראל מעבר לגבול שהיא הציבה, בלי הפסקה מוחלטת של האלימות כתנאי לנסיגה ובלי ערבויות לתיאום ביטחוני עם צד פלסטיני אחריה. תכנית ל"התכנסות" בגדה, אשר הייתה בין המסרים שהובילו את מפלגת

קדימה בראשות אהוד אולמרט לניצחון בבחירות מארס 2006, הוסרה מסדר היום. בו בזמן תוגבר הסיוע הכלכלי והביטחוני לנשיאות עבאס. תכנית מדינית של ישראל להחייאת ההידברות עם הרשות שבראשותו לא עלתה על הפרק.

על כל פנים, פת"ח לא היה פנוי אז לשקול את חידוש הדיאלוג. הנהגתו התמודדה עם הידרדרות מואצת ביחסים עם חמאס לאחר שדחתה הזמנה מטעמו להצטרף לממשלת אחדות. הסלמה במאבק הבין-ארגוני, שהתפתחה ברצועה וגלשה לגדה, דרבנה מאמצי ריסון

נמרצים בזירה הפלסטינית ובסביבתה הבין-ערבית. בנובמבר 2006 הסכימו חמאס ופת"ח על רגיעה במאבק ביניהם ובישראל. במאמצי התיווך השתתפו חברי פת"ח וחמאס האסורים בכלא בישראל. כן פעלו נמרצות בכיוון זה מצרים, ירדן וערב

הקמת גדר ההפרדה בגדה והיעדר תיאום בין ישראל לרשות בדבר התמודדות עם האיום הביטחוני שמקורו ברצועה לאחר הנסיגה ביטאו חוסר אמון ביכולתה של הרשות להבטיח יציבות ביטחונית

הסעודית; המשטרים במדינות אלה הוטרדו מהשפעתו המדרבנת של חמאס על כוחות אסלאמיים רדיקליים במזרח התיכון, מחדירת איראן לרצועת עזה באמצעות תמיכה בחמאס, ומהמבוי הסתום בתהליך המדיני, שלעליית חמאס היה חלק במיסודו. במאוס 2007, לקראת כינוס הליגה הערבית שאושרה בו הקימה הערבית, סוכמה נוסחה לממשלת אחדות – "הסכם מכה". מצעה לא כלל הכרה מפורשת בישראל: פיוס בין-ארגוני חייב ויתור מצד הרשות על אופציה מדינית מידית. עם זאת, פת"ח סירב להעביר למשרד הפנים שבראשות חמאס את השליטה בכוחות הביטחון של הרשות, כמתחייב מעקרונות היסוד של הממשלה, וכך מנע את התבססותה של הממשלה המאוחדת. ברצועה פרץ מאבק דמים בין המחנות, אשר התאפשר עקב היעדר כוחות ישראליים משטח הרצועה. ביוני 2007 הביסו כוחות חמאס את אנשי פת"ח באזור. ישראל השקיפה בהתפתחות מעבר לגבול הרצועה, ללא יכולת לשנות את פני הדברים.

החיץ הגאוגרפי בין רצועת עזה לגדה המערבית הוא שמנע התפתחות של מלחמה כוללת בין פת"ח לחמאס. הרשות בראשות חמאס התבצרה ברצועה, כשהיא נתונה בסגר שהטילו עליה ישראל ומצרים, ומוחרמת דיפלומטית וכלכלית (להוציא מעבר מצרכים שהוגדרו חיוניים) על ידי ישראל, ארצות הברית והאיחוד האירופי. הרשות שבהובלת פת"ח התמקדה מאז במאמץ לשמר את מאחזה בגדה, בעודה נהנית מסיוע כלכלי וצבאי מוגבר, שהוענק לה כדי למנוע את נפילת הגדה לידי חמאס ועל סמך דבקותה העקרונית בדרך המדינית.

צומת אנאפוליס

Ehud Olmert: "Annapolis' greatest strength lies in the fact that ... it is taking place without Hamas ... The international community understands that Hamas cannot be a part of the process."⁴

השתלטות חמאס על רצועת עזה המחישה את חולשתה של הרשות, ובה בעת הפיחה תקווה להחייאת התהליך המדיני. השבר בזירה הפלסטינית נתפס כהזדמנות לחולל פריצת דרך לקראת הסכם משום שצייר קו הפרדה ברור בין המחנה המחויב לפשרה ובין זה שלצד נכונות לסכם עם ישראל הבנות ביטחוניות וכלכליות, דבק בהתנגדות להסדר קבע. הכוונה "לחזק את אבו מאזן", כלומר להעצים את השפעתו של המחנה הפלסטיני הדוגל בהסדר מוסכם, הודגשה בהצהרות שליוו את ההכנות לכינוס ועידה בינלאומית שיוכרז בה חידוש השיחות בין ישראל לרשות. הוועידה התקיימה בנובמבר 2007 באנאפוליס, בהשתתפות הצדדים הנוגעים בדבר ובנוכחות נציגים מעשרות מדינות.

בוועידה הושקו שני ערוצי משא ומתן – האחד עסק בניהולו השוטף של הסכסוך, האחר יוחד לדיון בהיבטים שונים של הסדר קבע. השיחות נועדו להסתכם בתום שנה בעקרונות להסדר, ולו תהיה זו נוסחה שתמתין על המדף להבשלת

התנאים ליישומה. השנה שהוקצבה להשלמת התהליך הייתה תכתיב, שמקורו בחתירתו של הממשל האמריקאי להישג במזרח התיכון בטרם תסתיים כהונתו של הנשיא בוש. השאיפה הצנועה יחסית לגבש "הסכם מדף" בלבד שיקפה מודעות לקושי לגשר על חילוקי דעות מהותיים ולמכשולים הפוליטיים-פנימיים, שיפריעו לצדדים לקדם הסכם בר יישום. אין תמה אפוא שהתקדמות הושגה בייחוד בערוץ ניהול הסכסוך. סיוע כלכלי מוגבר והקלות על תנועת אנשים וסחורות בגדה, וכן רפורמה יסודית בכוחות הביטחון של הרשות בחסות אמריקאית, אירופית, ירדנית וישראלית, הניבו תוצאות מרשימות. שיתוף הפעולה בין ישראל לרשות בתחומים אלה יתמיד ומגמות השיפור הכלכלי וייצוב המצב הביטחוני בגדה יימשכו גם לאחר שיושעה התהליך המדיני שוב, ולמרות ביקורת ציבורית על הרשות בגין שיתוף פעולה עם ישראל ללא תמורה מדינית מובטחת ומעוגנת בלוח זמנים מחייב. על אף ההכרה המחודשת ברשות כשותפה למשא ומתן ובידודו המדיני של חמאס, נותר חמאס גורם מפתח בעיצוב הזירה הישראלית-פלסטינית. התקדמות השיחות בין ישראל לרשות עוכבה על שום חילוקי דעות אשר לנושאים שנדונו בהן, בפרט מתאר הגבול בין ישראל למדינה הפלסטינית העתידית. ברקע ריחף צלו של קושי צפוי להגיע להסכמה בנושאים ש(משום כך) לא נדונו, ובראשם חלוקת ירושלים ועתיד הפליטים. מלבד זה, מטחי רקטות משטח הרצועה – תזכורות תדירות לאיום הגלום בנסיגה ללא הבנה מדינית וסידורי ביטחון מתואמים – החלישו התנגדות מצד ישראל להבנות טקטיות עם חמאס. הפסקת אש, שהוסדרה בתווך מצרי ביוני 2008 בתמורה להבטחה מצד ישראל להקל את הסגר, העכירה את האווירה סביב שולחן הדיונים. פת"ח חידש אז את הניסיון להגיע בעצמו להבנות עם חמאס: משא ומתן עם ישראל נועד לפצות את הרשות על חולשה בזירה הביתית, ואילו המאמץ ליישור ההדורים עם חמאס ביטא שאיפה לקדם את אותה המטרה באין אופציה מדינית קונקרטית. כך או כך, מגעי פת"ח עם חמאס הסתכמו בלא כלום, וכן הדיאלוג בין הרשות שבראשות פת"ח לישראל. לקראת תום פרק הזמן שהוקצב לתהליך אנאפוליס וסיום כהונתה של ממשלת אולמרט, ביקש אולמרט למצות את פוטנציאל הדיאלוג, והעביר לרשות הצעה לנסיגה מרחיקת לכת בגדה, שכללה תכנית לחילופי שטחים. גם אם לא הייתה הצעה זו בבחינת "מעט מדי", היא הגיעה "מאוחר מדי". לדברי אולמרט, הצעתו נותרה ללא מענה פלסטיני; דוברים פלסטינים גרסו שישראל נכנסה לתקופת בחירות לפני שהוגשה הצעה נגדית. אין לדעת מה היו עיקריה של תשובת הרשות לו הוצגה לממשלת ישראל ואם הייתה מקדמת סיכום או שמא מדגישה חילוקי הדעות. כך או כך, את האות להפסקת הדיונים נתן חמאס. בשלהי דצמבר 2008 פרצה בעזה מלחמה, לאחר שבשבועות אשר קדמו לה לא שעה חמאס לאזהרות מפורשות מצד ישראל שכך יקרה, אם לא ייפסק ירי הרקטות.

סיום המלחמה מצא את חמאס מופקד על חבל ארץ מוכה. סיוע שוטף מצד איראן סייע לארגון לשקם את תשתיתו הצבאית ולשפר את יכולותיו, אם כי השיקום האזרחי עוכב בשל קשיים שיצר הסגר וכן עקב חלוקת משאבים מוטה לטובת צרכים צבאיים וביצור השלטון. חמאס נעשה מוקד לביקורת ציבורית, בין היתר בגין התנהלות חסרת אחריות, שהמיטה חורבן על הרצועה. התמיכה הציבורית בחמאס, אשר נאמדה בגדה וברצועה במלאות עשור לפרוץ האנתפאדה, הייתה נמוכה משמעותית מהתמיכה בפת"ח, אולם הכרסום ביוקרת חמאס לא סייע לפת"ח לשחזר את שליטתו ברצועה.⁵ יתר על כן, עם הזמן הצטמצם היקפו של החרם הדיפלומטי על חמאס. ממשלות אירופיות לא הסתירו את כוונתן להידבר עם הארגון, בטענה שהדיאלוג חיוני להקלת הנטל מעל תושבי הרצועה. ביקורת בינלאומית על ישראל בשל נזקים בנפש וברכוש שגרמה המלחמה בעזה ובגין מחירו האזרחי הנצבר של הסגר הביאה את ישראל עצמה להקל את המצור הכלכלי. אם כן, הלחץ הצבאי והכלכלי שהפעילה ישראל על חמאס בכוונה להחלישו האיץ את הכרסום בחרם נגדו, ולכן את מיסוד הפיצול ברשות.

רישומה של המלחמה בין ישראל לחמאס ניכר היטב בתוצאות הבחירות שנערכו בישראל בפברואר 2009. הציבור תמך במפלגות שהובילו קו נוקשה בנוגע לחמאס ובנוגע לשאלת המשא ומתן עם הרשות. בנימין נתניהו, שעמד בראש הממשלה החדשה, התמהמה חודשים ארוכים לפני שהצהיר כי הוא מקבל את פתרון שתי המדינות, ועשה זאת בראש ובראשונה כדי להדוף לחץ מסיבי מצד ארצות הברית. כן תבע הכרה מטעם הרשות בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. הרשות תבעה מישראל הקפאה מוחלטת של הבנייה בהתנחלויות. דרישות אלה, שהוצגו אז לראשונה כתנאים לעצם חידוש ההידברות, ביטאו הקשחת עמדות הדדית. המוצא שגיבש הממשל האמריקאי לנוכח המבוי הסתום היה משא ומתן עקיף, בתיווכו, אולם השקתו של ערוץ ההידברות העקיף במאי 2010 לא הייתה אלא מראית עין של חידוש התהליך המדיני. עד מהרה, עוד לפני שפקע משך הזמן אשר הוקצב להשלמת שלב זה, הוא התברר כפסק זמן של התארגנות לקראת חידוש הלחץ מצד ארצות הברית על הצדדים לשוב לשיחות ישירות.

להתיר את הקשר הגורדי?

Barak Obama: "Both sides – the Israelis and the Palestinians – have found that the political environment, the nature of their coalitions or the divisions within their societies, were such that it was very hard for them to start engaging in a meaningful conversations. And I think that we overestimated our ability to persuade them to do so when their politics ran contrary to that."⁶

הפיצול בזירה הפלסטינית לא יצר את הקיפאון המדיני; הקיפאון הוא שעודד בזירה הפלסטינית חיפוש אחר אלטרנטיבה רעיונית ואסטרטגית לדיאלוג שהכזיב,

הזין בה יריבות בין מחנות הדוגלים בפתרונות שונים למצוקה הלאומית, והאיץ את התהוותו של קרע בין-ארגוני. משנוצר השבר הוא נעשה גורם בעל השפעה הרסנית על התהליך המדיני.

מאז שהתחוורה משמעות זו של הפיצול התמקדו ישראל, פת"ח והגורמים הבינלאומיים הרלוונטיים לתהליך המדיני במאמץ להחליש את חמאס. על הארגון ומאחזו ברצועת עזה הוכרז מאבק ישיר. בו בזמן ננקטו מהלכים שנועדו להחלישו בעקיפין: יזמת אנאפוליס נועדה לקדם הסדר ובו בזמן לחזק בדעת הקהל הפלסטינית את התמיכה ברשות כנציגות מוסמכת למשא ומתן. מדיניות משולבת זו לא נשאה פרי.

המאבק הישיר בחמאס לא ערער את שליטתו בעזה, ואף הגביר נטיות לוחמניות בשורות הארגון ובקרב תומכיו. מסעו של חמאס להשתלטות על הגדה נבלם, לפי שעה לפחות, אולם הנתק בין הגדה לרצועה, שנוסף על נתק גאוגרפי בעייתי כשלעצמו, צמצם בהכרח את טווח השפעתה של הרשות בשטחים. והרשות, כשחמאס נושף בעורפה, הקשיחה את עמדותיה בנוגע לתנאי הפתיחה לשיחות עם ישראל ולסוגיות שבלב הסכסוך. בה בעת הצטמצמה יכולתה של הרשות לערוב ליישומה של פשרה עם ישראל – אם יהיה זה הסדר חלקי, ובפרט אם יהיה זה הסדר כולל. מבחינת ישראל, איום בהידרדרות ביטחונית שייזום חמאס ממאחזו ברצועה או באמצעות הפעלת אנשיו שבגדה, העצים חשש מסיכונים ביטחוניים שיתלוו לפינוי צבאי בגדה. כן התעצמה בישראל הרתיעה מהמחיר הפוליטי

והציבורי-חברתי, שצפוי כי יתלווה לפינוי יישובים בגדה באין אפשרות לרכך את הבעייתיות שבמהלך באמצעות הבטחה לסיום סכסוך. בתנאים אלה התנהלו שיחות אנאפוליס, ולאחר קטיעתן נחלש עוד בשני הצדדים האמון בעצם היכולת לקדם הסכם, וגברה תחושת חוסר התוחלת שבחידוש הדיאלוג. ישראל והרשות חזרו מאז והדגישו את מחויבותן לחזון שתי מדינות לשני העמים, אולם הצהרות ברוח זו לא התפרשו כביטוי למדיניות

בעלת משמעויות אופרטיביות מידיות אלא כהווייתן – התבטאויות שנועדו לרצות את הממשל האמריקאי ולהטיל את האחריות לקיפאון על הצד השני.

המבוי הסתום הוא מעגלי בעליל: הקיפאון המדיני מעמיק את השבר בזירה הפלסטינית, שכן הוא מחליש את הרשות המחויבת למשא ומתן ומעצים את כוחו של המחנה המתנגד להסדר קבע. מנגד, השבר בזירה הפלסטינית מחליש את הסיכוי לגיבוש הסדר כולל ובר יישום, וכך מעמיק את הקיפאון המדיני. בעקבות הקיפאון הנמשך עלו בזירה הפלסטינית ובזירה הבינלאומית רעיונות לייצוב זירת הסכסוך, לאו דווקא על בסיס הבנות ותיאום ישראל-פלסטיני. רעיונות אלה, אם מדובר

המבוי הסתום הוא מעגלי בעליל: הקיפאון המדיני מעמיק את השבר בזירה הפלסטינית, וזה מחליש את הסיכוי לגיבוש הסדר כולל ובר יישום

בהכרזת מדינה פלסטינית חד-צדדית או בתכנית הסדר שיישומה ייכפה למעשה, אינם אלא הצעות לניהול הסכסוך. הרי ללא פשרה מוסכמת לא יקודם סיומו של הסכסוך ולא תורחק סכנת ההתלקחות המתמדת הגלומה בו.

מחויבויות רעיוניות, חששות ביטחוניים, אופוזיציה מבית ואי-אמון בנכונותו של הצד השני לממש כוונות מוצהרות עומדים בדרכן של ממשלת ישראל והרשות הפלסטינית לקראת פשרה. יתרה מכך, הסכם שהן ינסחו יהיה חלקי ורקע פוטנציאלי להסלמה מחודשת, אלא אם כן ייחתם על ידי רשות פלסטינית אשר שלטת בגדה וברצועה גם יחד ואשר מצעה כולל מחויבות להסדר קבע. למרות כל אלה, ההיגיון שבבסיס יזמת אנאפוליס עדיין בתוקף: את הקשר המעגלי שבין הקיפאון המדיני לשבר בזירה הפלסטינית יהיה אפשר לפרוץ באמצעות דיאלוג בין ישראל לרשות, שיתבסס על הכרה הדדית בכורח לוותר על מאוויים מקסימליסטים. ככל שתהיה נוסחת הסדר עניינית ומגובה בערבויות הדדיות ובינלאומיות להגנה על אינטרסים ביטחוניים וכלכליים מהותיים, כן יגבר הסיכוי שעם הזמן תפחת ההתנגדות לה בזירה הישראלית ובזירה הפלסטינית. כך גם יונמכו מכשולים ליישומה, שמקורם בפיצול בזירה הפלסטינית. ככל שתעוכב פריצת דרך לקראת פשרה היסטורית, כן ילכו מכשולים אלה ויגבהו.

הערות

- 1 Haaretz.com, May 26, 2010
- 2 <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html>
- 3 אחת הפרשנויות להינתקות הייתה שהמהלך נועד לענות על אתגר דמוגרפי ארוך טווח לישראל. אמנם ישראל נסוגה משטח רווי אוכלוסייה פלסטינית, אך הצגת המהלך כצעד שנועד להפיג לחץ מצד ארצות הברית לנסיגות המשך בגדה מסייג את תקפותו של הטיעון הדמוגרפי. דב ויסגלס, מנהל לשכת ראש הממשלה שרון, אמר בראיון עיתונאי (לארי שביט, **הארץ**, 8 באוקטובר 2004): "ההנתקות [...] היא בקבוק הפורמלין שבתוכו אתה מניח את [מפת הדרכים] [...] מספקת את כמות הפורמלין הנדרשת כדי שלא יהיה תהליך מדיני [...] מאפשרת לישראל לחנות בנוחות במצב ביניים שמרחיק מאיתנו ככל הניתן לחץ מדיני".
- 4 Ynet, November 29, 2007
- 5 לפי סקר דעת קהל שנוערך בגדה וברצועה באפריל-מאי 2010, 49 אחוזים מן הנשאלים הביעו אמון במחמוד עבאס לעומת 13 אחוזים שהביעו תמיכה בראש ממשלת חמאס אסמאעיל הנייה. 61 אחוזים תמכו בממשלת סלאם פיאד, לעומת 11 אחוזים בלבד שתמכו בממשלת הנייה. חמישים אחוזים מהנשאלים ענו כי יצביעו עבור פת"ח בבחירות, עשרה אחוזים ענו שיעניקו את קולם לחמאס. אשר לתמיכה במפלגות על פי חלוקה אזורית, בגדה נאמדו 52 אחוזי תמיכה בפת"ח לעומת חמישה אחוזי תמיכה בחמאס, וברצועה נאמדו 44 אחוזי תמיכה בפת"ח ו-14 אחוזי תמיכה בחמאס.
- 6 (NEC's monthly monitor of Palestinian perceptions, Bulletin Vol. V nos. 4 and 5, <http://www.neareastconsulting.com>)
Time Magazine, January 21, 2010